

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

КЛЄРІНІ ГАРРІ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 349.422 : 35.087.44 (477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
З ДЕРЖАВНОЮ ПІДТРИМКОЮ В УКРАЇНІ**

12.00.06 «Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Уркевич Віталій Юрійович**, Верховний Суд, суддя.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент **Гафурова Олена Вікторівна**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука;

кандидат юридичних наук, доцент **Марченко Світлана Іванівна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри земельного та аграрного права.

Захист відбудеться 02 лютого 2018 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а).

Автореферат розіслано 28 грудня 2017 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Д. В. Задихайло

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Здійснення сільськогосподарської діяльності характеризується підвищеними ризиками з огляду на вплив на неї природно-кліматичних умов, сезонність, використання живих організмів у рослинництві і тваринництві. Дієвим механізмом мінімізації таких ризиків, відшкодування вартості втраченої сільськогосподарської продукції є страхування, поширене в багатьох країнах світу. Агросстрахування в Україні розвинуто досить слабо: статистика свідчить, що в країні страхується лише 5 – 7% існуючих ризиків, тоді як у державах – членах Європейського Союзу ця цифра сягає 80%. Причини такого стану полягають в основному у відсутності дієвої системи державної підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у сфері страхування ризиків їх виробничо-господарської діяльності й виробленої сільськогосподарської продукції.

Не сприяє поживленню страхування у сфері сільського господарства й недосконале правове регламентування страхових відносин. Спеціальний нормативно-правовий акт – Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391-VI містить явні прогалини, окремі ж його норми є колізійними (причому не лише з іншими приписами аграрного законодавства України, а й між собою), що говорить про потребу його вдосконалення.

Існуючі науково-теоретичні напрацювання правових проблем функціонування аграрних страхових відносин мають фрагментарний, частковий характер. У кандидатській дисертації І. В. Горіславської «Правове регулювання страхових відносин сільськогосподарських підприємств» (2010 р.) зазначений Закон загалом не згадувався, бо його було прийнято пізніше. У монографії цієї ж ученої «Правові засади здійснення аграрних страхових відносин» (2013 р.) розглянуто лише окремі аспекти надання державної підтримки у сфері агросстрахування. А виданий у 2013 р. за ред. А. М. Статівки «Науково-практичний коментар Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» залишив осторонь накопичений нормативний матеріал і здійснені наукові пошуки в останні роки щодо розглядуваного виду страхування.

Викладене зумовлює нагальну потребу комплексного вивчення сутності правового регулювання в Україні страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, що свідчить про актуальність теми цієї наукової роботи.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертації послужили як вітчизняні, так і зарубіжні наукові джерела з теорії права, аграрного, земельного, екологічного, цивільного, господарського, трудового, адміністративного права та інших правових галузей. Ідеться про праці таких учених, як С. С. Алексєєв, В. І. Андрейцев, Л. В. Андрущенко, Н. В. Безсмертна, Г. Ю. Бистров, Є. М. Білоусов, Ю. В. Білоусов, А. Г. Бобкова, О. М. Браніцький, О. М. Вінник, Я. З. Гаєцька-

Колотило, О. В. Гафурова, А. П. Гетьман, О. П. Гетьманець, І. В. Горіславська, Х. А. Григор'єва, О. В. Гринюк, Е. С. Дмитренко, С. Ф. Домбровський, В. С. Єлісеєв, В. М. Єрмоленко, В. П. Жушман, А. М. Земко, І. І. Каракаш, Т. О. Коваленко, М. І. Козир, Г. С. Корнієнко, М. В. Краснова, І. П. Кузьмич, П. Ф. Кулинич, Т. В. Курман, В. В. Луць, С. І. Марченко, В. С. Мілаш, В. М. Никифорак, В. В. Носік, Ю. М. Павлюченко, Л. О. Панькова, Н. Б. Пацурія, О. В. Петришин, С. П. Погребняк, О. О. Погрібний, М. Ю. Покальчук, В. К. Райхер, Я. О. Самсонова, І. П. Сафонов, В. І. Семчик, В. І. Серебровський, Е. П. Стась, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, Р. Й. Халфіна, М. М. Чабаненко, І. Б. Чайкін, Г. Ф. Шершеневич, О. М. Шуміло, М. В. Шульга, В. М. Юрах, В. М. Яковлев, В. П. Янишен, В. З. Янчук, та деяких інших.

У роботі використано наукові доробки таких вчених у галузі економічної науки, як Ю. В. Алескерова, Н. М. Внукова, Л. В. Временко, К. Г. Воблий, Ю. С. Долгорукова, А. М. Зальотов, О. Д. Заруба, О. М. Кобилянська, Т. Д. Кривошлик, О. М. Лобова, С. А. Навроцький, В. Л. Пластун, Р. П. Смоленюк, В. І. Успенко та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Проблеми правового регулювання в Україні державної підтримки страхування у сфері сільського господарства, що становлять предмет дисертації, відповідають плану науково-дослідницької діяльності кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація за № 0111U000962). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 7 від 27 березня 2015 р.).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є з'ясування сутності правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні, формулювання наукових висновків та рекомендацій з удосконалення чинної нормативно-правової бази щодо державної підтримки функціонування сільськогосподарських товаровиробників.

Відповідно до поставленої мети визначено й основні завдання дослідження:

- розкрити поняття «страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» й навести його ознаки;
- уточнити принципи правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою;
- з'ясувати стан розвитку законодавчого забезпечення в Україні страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою;
- визначити сутнісні ознаки суб'єктного складу відносин страхування

сільськогосподарської продукції з державною підтримкою;

- охарактеризувати сільськогосподарську продукцію як об'єкт страхування з державною підтримкою;
- з'ясувати юридичні характеристики договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою;
- розкрити основні ознаки державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції;
- сформулювати пропозиції з удосконалення чинного законодавства України в досліджуваній сфері.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, пов'язані з наданням державної підтримки при страхуванні сільськогосподарської продукції.

Предметом дослідження є правове регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети й вирішення поставлених завдань використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи пізнання – матеріалістичної діалектики, формально-логічний, системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий.

Загальнонауковий діалектичний метод становить методологічні підвалини всієї дисертації, застосування якого дозволило всебічно охарактеризувати розглядувані правові явища. За допомогою формально-логічного методу сформульовано конструкції «страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», «страхувальник у відносинах страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» й «державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції». Оперування системно-структурним методом сприяло структуруванню принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Формально-юридичний метод обрано при встановленні змісту окремих приписів аграрного законодавства, зокрема, щодо суб'єктів та об'єктів, договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Порівняльно-правовий став у нагоді для співставлення положень законодавства України із законодавством зарубіжних держав (Республік Беларусь і Молдова, Королівства Іспанії, США та ін.), що стосуються правової регламентації страхування у сфері сільського господарства.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою у юридичній доктрині України комплексною науковою працею, в якій з'ясовано сутність правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні. На підставі системного аналізу чинного законодавства обґрунтовані нові наукові положення й підготовлені пропозиції з удосконалення нормативно-правової бази в розглядуваній царині суспільних відносин.

У дисертації *вперше*:

– доведено, що відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є вагомим складником предмета правового регулювання аграрного права України, оскільки: (а) страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є різновидом страхування у сфері сільського господарства; (б) обов'язковими учасниками таких страхових відносин є сільськогосподарські товаровиробники, які належать до числа суб'єктів аграрного права; (в) розглядуване страхування пов'язано із сільським господарством, застосовується у процесі здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності;

– обґрунтовано необхідність виділення самостійного періоду розвитку правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою з 2012 р. до сьогодні, що розпочався з прийняттям Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391-VI як спеціального нормативно-правового акта комплексного характеру, що стосується страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, на виконання якого затверджено низку підзаконних нормативно-правових актів;

– стверджується, що група правових норм, регулюючих відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, становить собою субінститут страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, який входить до складу такого інституту аграрного права, як інститут державної підтримки сільського господарства України. Фундамент названого комплексного субінституту складають норми Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»;

– аргументовано, що договори страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою належать до числа аграрно-правових, підставами для чого є: (а) їх суб'єктний склад (участь сільськогосподарського товаровиробника в таких договірних відносинах як страхувальника є обов'язковою); (б) укладення таких договорів у сфері сільського господарства, їх пов'язаність зі здійсненням сільськогосподарськими товаровиробниками своєї виробничо-господарської діяльності; (в) сприяння цими правочинами мінімізації ризиків пошкодження або втрати сільськогосподарської продукції, що виробляється названими особами.

Удосконалено визначення таких правових конструкцій:

– «страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» – це система економіко-правових приватно-публічних відносин, що виникають за участю страхувальників (сільськогосподарських товаровиробників), страховиків (страхових компаній, що отримали відповідну ліцензію) і держави (в особі відповідних органів державної влади), щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених законодавством та укладеними в добровільному порядку

договорами страхування за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика шляхом сплати страхувальником страхових платежів (премій), частина яких компенсується за рахунок державних субсидій і доходів від розміщення коштів указаних фондів, що здійснюється у встановленому порядку й визначається наявністю й особливістю ризиків, носіями яких є сільськогосподарські рослини і тварини;

– «страхувальник у відносинах страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» – це зареєстроване в Україні сільськогосподарське підприємство або громадянин України, які здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції на території України, перероблення власновиробленої сільськогосподарської продукції та її реалізацію, уклали зі страховиком стандартний договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою і які відповідають іншим критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України;

– «державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції» – це надання виключно сільськогосподарському товаровиробникові з Державного чи місцевих бюджетів у встановленому законодавством порядку грошових коштів у виді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ним за договором страхування сільськогосподарської продукції.

Отримали подальший розвиток науково-теоретичні ідеї, положення, висновки й рекомендації щодо:

– ознак страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, серед яких:

(а) досліджуване страхування – це певна система економіко-правових відносин; (б) вони складаються щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників; (в) таке страхування є різновидом майнового страхування у сфері сільського господарства; (г) відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою виникають лише у випадку настання певних подій (страхових випадків), визначених законодавством і відповідним договором страхування; (д) страховий захист майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика шляхом сплати страхувальником страхових платежів (премій); (е) частина страхових платежів (премій) компенсується сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок державних субсидій; (є) у відносинах страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою мають право брати участь як сільськогосподарські підприємства (юридичні особи), так і фізичні особи, які належать до числа сільськогосподарських товаровиробників; (ж) носіями особливих ризиків є сільськогосподарські рослини і тварини; (з) це форма добровільного страхування сільськогосподарської продукції; (и) страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою опосередковується відповідним договором страхування; (і) до специфічного суб'єктного складу страхування

сільськогосподарської продукції з державною підтримкою входять страхувальники (сільськогосподарські товаровиробники), страховики (страхові компанії, що отримали відповідну ліцензію) і держава (в особі відповідних органів державної влади); (й) відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є приватно-публічними;

– основних принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, якими є: (а) законність такого страхування; (б) стабільність фінансового становища і кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у випадку загибелі (знищення, втрати), пошкодження застрахованого майна внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов чи інших несприятливих подій, зазначених у стандартних договорах страхування; (в) обов'язковість оформлення відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою відповідним договором страхування як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки, установлених Кабінетом Міністрів України; (г) рівна доступність сільськогосподарських товаровиробників до державної підтримки; (д) оптимальне поєднання публічних і приватних інтересів; (е) безповоротність державної підтримки;

– суб'єктного складу відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, який можна розглядати з позиції вузького й широкого підходу. Згідно з першим, до числа таких суб'єктів належать лише страхувальник (сільськогосподарський товаровиробник) і страховик (страхова компанія), між якими й укладається відповідний договір страхування; згідно з другим суб'єктами відносин страхування з державною підтримкою виступають: (а) страхувальник (сільськогосподарський товаровиробник), (б) страховик (страхова компанія), (в) держава (в особі Кабінету Міністрів України або інших органів державної влади), а також (г) допоміжні суб'єкти (Аграрний страховий пул, аварійні комісари, страхові (перестрахові) брокери, страхові агенти);

– характерних рис договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, а саме: (а) розглядуваний правочин є різновидом договору страхування, якому притаманні всі ознаки і юридичні характеристики останнього; (б) укладається такий договір між страховиком і страхувальником; (в) цей правочин пов'язано зі страхуванням сільськогосподарської продукції; (г) умови договору страхування чітко встановлені законом; (д) форма розглядуваного договору страхування чітко встановлена шляхом затвердження органами державної влади типових (стандартних) договорів страхування; (е) договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою укладається відповідно до вимог стандартного страхового продукту;

– ознак державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції, до яких запропоновано віднести такі: (а) це різновид прямої підтримки сільськогосподарських товаровиробників; (б) вона надається з Державного чи місцевих бюджетів; (в) право на отримання

такої підтримки мають лише сільськогосподарські товаровиробники; (г) вона має фінансовий характер; (д) грошові кошти надаються у виді субсидії й за загальним правилом поверненню не підлягають; (е) така підтримка надається з метою оплати частини страхового платежу (страхової премії) за договором страхування; (є) надається сільськогосподарському товаровиробникові після фактичної сплати ним страхового платежу (страхової премії) за договором страхування; (ж) порядок надання субсидії визначається законодавством.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі висновки, положення, пропозиції й рекомендації є певним внеском у теорію аграрного права й можуть бути використані для вдосконалення аграрного та іншого законодавства України.

Положення й висновки дисертації можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій діяльності – для подальшого розроблення проблем правового регулювання надання державної підтримки у сфері агрострахування й аграрного права в цілому;
- у нормотворчій сфері – при опрацюванні проектів нормативно-правових актів, проведенні систематизації аграрного законодавства;
- у навчальному процесі – при підготовці у вищих юридичних закладах освіти навчальних програм, відповідних спецкурсів, написанні підручників і навчальних посібників з курсу «Аграрне право», у викладанні названої навчальної дисципліни, а також у науково-дослідницькій роботі студентів;
- у правозастосуванні – для забезпечення ефективної реалізації норм аграрного права щодо страхування у сфері сільського господарства.

Апробація матеріалів дисертації. Положення й висновки цієї наукової роботи обговорювалися й були схвалені на засіданнях кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові висновки й рекомендації з проблем правового регулювання в Україні страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою відображені в опублікованих статтях і тезах доповідей і наукових повідомлень.

Окремі положення дисертації доповідалися на Всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях «круглих столів»: «Юридична осінь 2015 року» (м. Харків, 11 листопада 2015 р.); «Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку» (м. Київ, 27 травня 2016 р.); «Юридична осінь 2016 року» (м. Харків, 15 листопада 2016 р.).

Структура й обсяг дисертації зумовлені предметом, цілями і завданнями дослідження, логікою і послідовністю розкриття теми й викладення його результатів. Вона складається зі вступу, 2-х розділів, що налічують 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 219 сторінок, з яких основний текст

займає 179 сторінок. Список використаних джерел налічує 313 найменувань та займає 36 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, визначаються мета й завдання дослідження, стан наукового опрацювання проблеми; характеризуються об'єкт, предмет і методи дослідження; розкриваються отримані внаслідок наукових пошуків основні результати дослідження, їх наукова новизна, теоретичне і практичне значення, наводиться інформація про форми їх апробації.

Розділ 1. «Загальна характеристика правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Поняття й ознаки страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»* зазначається, що страхування є однією з найдавніших категорій суспільних відносин. Серед різноманітних галузей страхування найбільш розвиненою є майнове страхування, різновидом якого виступає страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

У дисертації докладно розглянуто ознаки страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, зокрема, те, що розглядуване страхування: а) разом з відносинами безпосередньо економічними, містить у своєму складі й інші, зокрема, відносини правові, а звідси воно є системою економіко-правових відносин; б) виникає при настанні відповідних подій (страхових випадків), що визначені законодавством України та відповідним договором страхування; в) функціонує за участю сільськогосподарських товаровиробників – осіб як юридичних (сільськогосподарських підприємств), так і фізичних; г) є формою добровільного страхування сільськогосподарської продукції; д) є відносинами приватно-публічними (складаються вони на підставі договору страхування, що укладається між приватними особами, а надалі участь у цих відносинах бере держава в особі відповідних органів державної влади) та ін.

Стверджується, що відносини щодо страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є складником предмета правового регулювання аграрного права України, адже це (а) різновид страхування у сфері сільського господарства, (б) обов'язковими учасниками таких страхових відносин виступають сільськогосподарські товаровиробники, які належать до числа суб'єктів аграрного права й (в) таке страхування застосовується у процесі провадження відповідними суб'єктами сільськогосподарської виробничої діяльності.

У підрозділі 1.2. *«Принципи правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»* вказується, що оскільки страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є добровільною формою страхування, за якого аграрно-правові відносини опосередковуються й оформлюються укладенням правочину, яким є договір страхування, то йому має бути притаманний принцип, який слід викласти таким чином:

«обов'язковість оформлення відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою відповідним договором страхування як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки, установлених Кабінетом Міністрів України».

Автором обґрунтована потреба виділення самостійного принципу рівної доступності саме сільськогосподарських товаровиробників (а не лише сільськогосподарських підприємств) до державної підтримки у відносинах страхування.

Окрема увага звернена на принцип законності, оскільки для органів державної влади, що беруть участь у цих відносинах при наданні з Державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у виді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), чітко окреслена процедура надання субсидій. Для сільськогосподарських товаровиробників законодавчо встановлено систему юридичних гарантій їх прав при страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Також обґрунтована потреба відносити до основних принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою й принцип безповоротності останньої.

У підрозділі 1.3. «Розвиток правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» стверджується, що системно правові норми щодо страхування у сфері сільського господарства вперше були викладені в Законі України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років», згідно якого проводилося обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, врожаю зернових культур і цукрових буряків з державною підтримкою у розмірі не менше 50% витрат, понесених сільськогосподарським підприємством. Також і Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV у первісній своїй редакції містив норми щодо страхування сільськогосподарської продукції (капітальних активів) й Фонду аграрних страхових субсидій.

Згодом Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 4 червня 2009 р., № 1447-VI обов'язкове страхування у сфері сільського господарства було скасовано.

З 1 липня 2012 р. набув чинності спеціальний Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», опрацювання якого дозволило обґрунтувати висновок, що група правових норм, що регламентують відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, становить собою комплексний субінститут страхування з державною підтримкою такої продукції, який входить до складу такого

інституту аграрного права, як інститут державної підтримки сільського господарства України.

Розділ 2. «Особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою та його правове регулювання» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Суб'єктний склад відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» зазначено, що страхувальниками у розглянутих відносинах виступають як сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, так і фізичні особи: приватні підприємці, фермерські господарства (у тому числі й сімейні), що не мають статусу юридичної особи, а також інші фізичні особи, які займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції, її переробленням та реалізацією, в тому числі й ті, які ведуть особисте селянське господарство.

У роботі доводиться, що розглядати аварійних комісарів, а також страхових (перестрахових) брокерів і страхових агентів як самостійних суб'єктів відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою не слід, оскільки вони виступають на стороні страховика, а також як посередники між страховиками і страхувальниками.

Стверджується, що заснування в Україні спеціалізованих державних інституцій у сфері агрострахування сьогодні не є доцільним, адже запроваджена з 2012 р. система субсидованого страхування, яка передбачає надання відповідних страхових послуг сільськогосподарським товаровиробникам приватними страховими компаніями, з подальшим відшкодуванням за рахунок державних коштів певної частини страхових платежів (премій), є оптимальною.

У підрозділі 2.2. «Сільськогосподарська продукція як об'єкт у відносинах страхування з державною підтримкою» вказується, що у відносинах страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою як про об'єкт має йтися як про наявну сільськогосподарську продукцію, так і про майбутній врожай сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень. Щодо продукції тваринництва, то акцентується увага на тому, що Кабінетом Міністрів України на підзаконному рівні надання державної підтримки при страхуванні сільськогосподарських тварин у даний час не передбачено.

Стверджується, що всупереч приписам Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», Кабінет Міністрів України унеможливив проведення розглянутого страхування щодо багаторічних насаджень і продукції тваринництва; як не продовжено воно і стосовно страхування зернових культур після 2012 р. Звідси Уряду необхідно затвердити Перелік сільськогосподарської продукції щодо якої здійснюється страхування з державною підтримкою.

У підрозділі 2.3. «Договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» зазначається, що договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою характеризується, зокрема, тим, що розглянутий договір є різновидом договору

страхування, а тому йому притаманні всі його ознаки і юридичні характеристики; укладається такий правочин між страховиком і страхувальником, яким обов'язково виступає сільськогосподарський товаровиробник; цей договір пов'язаний зі страхуванням з державною підтримкою сільськогосподарської продукції, тобто він опосередковує сільськогосподарську діяльність, застосовується у сфері виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, спрямований на мінімізацію ризиків пошкодження чи втрати сільськогосподарської продукції; умови цього правочину чітко встановлені законом та ін.

Доводиться, що договори страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є аграрно-правовими, зважаючи на їх суб'єктний склад і укладення їх у сфері сільського господарства, пов'язаність зі здійсненням сільськогосподарськими товаровиробниками своєї виробничо-господарської діяльності.

У підрозділі 2.4. «Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції та її правове забезпечення» акцентовано увагу на різноманітних ознаках такої підтримки. Так, державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції обов'язково надається з Державного бюджету України. Проте не виключена можливість надання такої підтримки й за рахунок місцевого бюджету, що особливо актуально в умовах децентралізації влади, що має місце на сьогодні в Україні.

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції за своєю сутністю має фінансовий характер, адже вона здійснюється шляхом передачі відповідних матеріальних ресурсів у виді грошових коштів. Такі кошти надаються як субсидія, на безповоротній основі, з метою оплати частини страхового платежу (страхової премії) за договором страхування.

Звертається увага на те, що загалом умовно виділяють 2 системи (моделі) в галузі агрострахування – американську і європейську. Останню характеризують як приватну, що означає мінімальне втручання держави у страхові відносини, яка останніми роками й застосовується в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення, вирішено наукове завдання, що виявляється у з'ясуванні сутності правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні. Виконане дослідження дозволяє зробити відповідні висновки.

1. Оскільки аграрній сфері господарювання притаманні певні особливості щодо організації виробничо-господарської діяльності, а також підвищені ризики її здійснення, одним з найефективніших способів захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників від несприятливих природних і кліматичних явищ виступає страхування зазначеними суб'єктами

належного їм майна. Незважаючи на всю важливість страхування ризиків у сфері сільського господарства, його рівень в Україні залишається низьким: він становить 5 – 7%.

2. Страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є різновидом страхування у сфері сільського господарства, обов'язковими учасниками таких страхових відносин виступають сільськогосподарські товаровиробники, які належать до числа суб'єктів аграрного права. З огляду на це, а також враховуючи, що розглядуване страхування пов'язано із сільським господарством, застосовується у процесі здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності, відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою виступають вагомим складником предмета правового регулювання аграрного права України.

3. Під конструкцією «страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» пропонується розуміти систему економіко-правових приватно-публічних відносин, що виникають за участю страхувальників (сільськогосподарських товаровиробників), страховиків (страхових компаній, що отримали відповідну ліцензію) та держави (в особі відповідних органів державної влади), щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених законодавством та укладеними у добровільному порядку договорами страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика шляхом сплати страхувальником страхових платежів (премій), частина яких компенсується за рахунок державних субсидій і доходів від розміщення коштів указаних фондів, що здійснюється у встановленому порядку і визначається наявністю та особливостями ризиків, носіями яких є сільськогосподарські рослини і тварини. Таку розгорнуту дефініцію досліджуваної категорії («страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою») слід включити на заміну існуючої до ст. 1 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391-VI.

4. Основними принципами правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є: (а) законність такого страхування; (б) стабільність фінансового становища і кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у випадку загибелі (знищення, втрати), пошкодження застрахованого майна внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов чи інших несприятливих подій, зазначених у стандартних договорах страхування; (в) обов'язковість оформлення відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою відповідним договором страхування як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки, установлених Кабінетом Міністрів України; (г) рівна доступність сільськогосподарських товаровиробників до державної підтримки; (д) оптимальне поєднання публічних і приватних інтересів; (е) безповоротність державної підтримки цього виду страхування.

5. Обґрунтовано необхідність виділення певних періодів розвитку правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: (а) 1991 р. (з моменту проголошення незалежності України) по 2001 р., коли державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції законодавчо ще не була встановлена; (б) 2001 – 2004 роки, що розпочався з прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років» від 18 січня 2001 р., № 2238-III, яким намічалася державна підтримка при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень; (в) 2004 – 2009 роки, заснований прийняттям Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV, який запровадив державне регулювання ринку страхування сільськогосподарської продукції (капітальних активів) і передбачав створення Фонду аграрних страхових субсидій; (г) 2009 – 2012 роки, коли Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 4 червня 2009 р., № 1447-VI було скасовано державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції; (д) 2012 р. – до сьогодні, що ознаменувався прийняттям Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391-VI як спеціального нормативно-правового акта комплексного характеру щодо страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, на виконання якого затверджено низку підзаконних нормативно-правових актів.

6. Група правових норм, що регламентують відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, становить собою субінститут страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, що входить до складу такого інституту аграрного права, як інститут державної підтримки сільського господарства України. Підгрунтя названого комплексного субінституту складають норми Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

7. Страхувальником у відносинах страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою треба вважати зареєстроване в Україні сільськогосподарське підприємство або громадянина України, які здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції на території України, переробку власновиробленої сільськогосподарської продукції та її реалізацію, уклали зі страховиком стандартний договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою і які відповідають іншим критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України. Таке тлумачення досліджуваного поняття варто закріпити у ст. 1 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391-VI на заміну існуючому в ньому визначенню терміна «страхувальник».

8. Суб'єктний склад відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою можна розглядати з позиції вузького й широкого підходу. Згідно з першим, до числа таких суб'єктів належать лише страхувальник (сільськогосподарський товаровиробник) і страховик (страхова компанія), між якими й укладається відповідний договір страхування. До суб'єктів відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою при широкому підході належать: (а) страхувальник (сільськогосподарський товаровиробник), (б) страховик (страхова компанія), (в) держава (в особі Кабінету Міністрів України або інших органів державної влади) і (г) допоміжні суб'єкти (Аграрний страховий пул, аварійні комісари, страхові (перестрахові) брокери, страхові агенти).

9. Варто уточнити абзаци 2 – 4 п. 1 ст. 5 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391-VI і викласти їх у новій редакції: «урожаю (в тому числі й майбутнього) сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень; сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, водних біоресурсів, у тому числі племінних, а також тваринницької продукції».

10. Характерні риси договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: (а) він є різновидом договору страхування, якому притаманні всі ознаки і юридичні характеристики останнього; (б) укладається такий договір між страховиком і страхувальником; (в) цей правочин пов'язаний зі страхуванням сільськогосподарської продукції; (г) умови договору страхування чітко встановлені законом; (д) форма розглядуваного договору страхування чітко встановлена шляхом затвердження органами державної влади типових (стандартних) договорів страхування; (е) договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою укладається відповідно до вимог стандартного страхового продукту.

11. Підставою для віднесення договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою до числа аграрно-правових договорів передусім є їх суб'єктний склад, оскільки участь сільськогосподарського товаровиробника у таких договірних відносинах як страхувальника є обов'язковою. Розглядувані договори страхування укладаються у сфері сільського господарства, пов'язані зі здійсненням сільськогосподарськими товаровиробниками своєї виробничо-господарської діяльності, вони сприяють мінімізації ризиків пошкодження чи втрати сільськогосподарської продукції, що виробляється названими особами.

12. Уточнено конструкцію «державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції»: це надання виключно сільськогосподарському товаровиробникові з Державного чи місцевих бюджетів у встановленому законодавством порядку грошових коштів у виді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ним за договором страхування сільськогосподарської продукції. Уточнену дефініцію цього поняття слід закріпити в абз. 3 п. 1 ст. 1 і відповідним чином відкоригувати п. 1 ст. 25 Закону України «Про особливості

страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391-VI.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Клеріні Г. В. Про принципи правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні. *Юрид. наук. електрон. журн.: електрон. наук. вид.* 2016. № 4. С. 86–89. URL: http://lsej.org.ua/4_2016/24.pdf

2. Клеріні Г. В. Про договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Право і суспільство.* 2016. № 6. Ч. 2. С. 82–87.

3. Клеріні Г. В. Про суб'єктів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2016. № 22. С. 142–144.

4. Клеріні Г. Про розвиток законодавчого забезпечення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні. *Национальный юридический журнал: теория и практика (г. Кишинев, Республика Молдова).* 2016. № 4 (20). С. 147–151.

5. Клеріні Г. В. Про поняття та ознаки державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 7–10.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Клеріні Г. В. Про загальну характеристику законодавства України щодо страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Юридична осінь 2015 року: Зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. Всеукр. конф. молодих учених (м. Харків, 11 листоп. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана.* Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2015. С. 160–162.

7. Клеріні Г. В. З історії правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: Матер. «круглого столу» (м. Київ, 27 трав. 2016 р.).* Чернівці: Вид. Кондратьєв А. В., 2016. С. 217–219.

8. Клеріні Г. В. Сільськогосподарські товаровиробники як суб'єкти відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Юридична осінь 2016 року: Зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасн. Всеукр. конф. молодих учених (м. Харків, 15 листоп. 2016 р.).* Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого: ТОВ «Друкарня Мадрид», 2016. С. 167–169.

АНОТАЦІЯ

Клеріні Г. В. Правове регулювання страхування сільськогосподарської продукції з

державною підтримкою в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню сутності правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою за законодавством України.

Розглянуто поняття й ознаки страхування сільськогосподарської продукції з державної підтримкою, принципи його правового регулювання та розвиток останнього. Окрема увага приділена висвітленню суб'єктів й об'єктів розглядуваного страхування, договору страхування, що застосовується у розглядуваній сфері, а також сутності державної підтримки агрострахування.

Унесено пропозиції з удосконалення законодавства України щодо страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, страхування, агрострахування, державна підтримка, принципи правового регулювання страхування, договір страхування, Аграрний страховий пул.

АННОТАЦИЯ

Клерини Г. В. Правовое регулирование страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой в Украине. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2017.

Диссертация посвящена исследованию сущности правового регулирования страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой по законодательству Украины.

Рассмотрены понятие и признаки страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой. Утверждается, что указанное страхование является разновидностью страхования в сфере сельского хозяйства, обязательными участниками таких страховых отношений выступают сельскохозяйственные товаропроизводители, относящиеся к числу субъектов аграрного права. С учетом того, что рассматриваемое страхование применяется в процессе осуществления сельскохозяйственной производственной деятельности, отношения страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой являются самостоятельной составляющей предмета правового регулирования аграрного права Украины.

В диссертации охарактеризованы принципы правового регулирования страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой, а также историко-правовое развитие указанного регулирования. Обоснован вывод, что группа правовых норм, регламентирующих отношения страхования в рассматриваемой сфере, представляет собой субинститут страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой, входящий в состав института государственной поддержки сельского хозяйства Украины. Фундамент этого комплексного субинститута составляют нормы Закона Украины «Об особенностях страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой».

Отдельное внимание уделено характеристике особенностей страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой, в частности, его субъектам и объектам, сущности государственной поддержки агрострахования.

В диссертации обосновано, что основанием для отнесения договоров страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой к числу аграрно-правовых договоров является прежде всего их субъектный состав, поскольку участие сельскохозяйственного товаропроизводителя в таких договорных отношениях как страхователя является обязательным. Также указанные договоры страхования заключаются в сфере сельского хозяйства, связаны с осуществлением производственно-хозяйственной деятельности, они направлены на минимизацию рисков повреждения или утраты сельскохозяйственной продукции, производимой указанными лицами.

Внесены предложения по усовершенствованию законодательства Украины относительно страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, страхование, агрострахование, государственная поддержка, принципы правового регулирования страхования, договор страхования, Аграрный страховой пул.

SUMMARY

Klierini H. V. Legal regulation of agricultural products insurance with state support in Ukraine. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialization 12.00.06 «Land Law; Agrarian Law; Ecological Law; Natural Resources Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The dissertation is devoted to the study of the essence of legal regulation of insurance of agricultural products with state support under the legislation of Ukraine.

The concept and signs of insurance of agricultural products with state support, principles of its

legal regulation and development of the latter are considered. Particular attention is paid to the coverage of the subjects and objects of the insurance under consideration, the insurance contract applicable in the field under consideration, as well as the essence of state support for agro-insurance.

The proposals on improving the legislation of Ukraine on insurance of agricultural products with state support are carried out.

Key words: agricultural products, insurance, agro-insurance, state support, principles of legal regulation of insurance, insurance contract, Agrarian Insurance Pool.

Відповідальний за випуск:

кандидат юридичних наук, доцент Туєва О. М.

Підписано до друку 20.12.2017 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам № 940.

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77